

Eesti keelehoolde algusaegadest

Foto: Kalle Paalits

REET KASIK, liidu auliige

Reet Kasik on keeleteimetajate pikaajaline õppejõud ja tekstiurija. Kasik on Valgetähe IV klassi teenetemärgi kavaler, F. J. Wiedemanni keeleauhinna laureaat, Emakeele Seltsi auliige ja keeleteimkonna liige. Ta on „Eesti keele grammatika“ üks autoreid, kelle sulest on ilmunud veel näiteks „Eesti keele sõnatuletus“, „Sissejuhatus tekstiõpetusse“, „Stahli mantlipärijad: eesti keele uurimise lugu“ ja „Eesti keele varamu“ sarja 1. raamat „Sõnamoodustus“.

Eestikeelsete tekstide keelelise korrastamise ja toimetamise ajalugu võib vaadata kolme üsna erineva perioodina: Eesti Vabariigi algusaeg, nõukogude Eesti aeg ja taaseseisvunud Eesti aeg. Võtan siin vaatluse alla kaks esimest ajajärku.

ALGUS

Vabariigi algusaja keelehoolde kohta ajalehtedes, ajakirjades ja kirjastustes ei ole kuigi palju avalikku teavet. Keeleteimetaja ametit sel ajal ei tuntud. Oli toimetaja (redaktor), kes tegeles käsikirjade trükivalmis seadmisega, ja olid korrektorid, kes parandasid trükivigu. Korrektori põhitöö oli järelkorrekatuur, mis seisnes trükikoja tinalao kontrollimises ja laotud teksti võrdlemises käsikirjaga. Kuivõrd tegeldi

eelkorrektuuriga, st käsikirjade keelelise ühtlustamise ja parandamisega enne trükikotta saatmist, see sõltus toimetaja haridusest ja korrektori autoriteedist. Ajakirjades ja kirjastustes oli teksti kohendamine tavalisem, ajalehtedes kiiruse tõttu enamasti olematu. 1929. aastal ajalehekeele arutelul Emakeele Seltsis tõdeti, et eelkorrektuuri loetakse suurematel lehtedest ainult Päevalehes, mitte aga näiteks Postimehes või Vabas Maas. Redaktorid olid ka riigi- ja valitsusasutustes, näiteks sõnaraamatute ja kooliõpikute autor Elmar Muuk töötas 1920.–1930. aastatel vaheaegadega kohtuministeriumis sisuliselt keeleteoimetajana.

Korrektoritel ei olnud vabariigi algusaastatel üldtunnustatud keelenorme, millele toetuda. Normide fikseerimine, kasutusse viimine, õpetamine ja järgimine toimusid 1920.–1930. aastatel kõik ühel ajal ja samade inimeste jõul. Esimene keelekorraldusallikas „Eesti keele õigekirjutuse-sõnaraamat“ ilmus Eesti Kirjanduse Seltsi (EKS) väljaandena 1918. Selle maht oli vaid 149 lehekülge ja seepärast hakati EKSi keeleteoimkonnas kohe koostama suuremat õigekeelsuse sõnaraamatut, mis ilmuski kolmes köites aastatel 1925–1937. Samal ajal arutati normiküsimusi ajakirjanduses ja keeleteoimkonna koosolekutel ning lepiti arutelude käigus kokku ka normid.

KORREKTNE KEEL MUUTUB TÄHTSAMAKS

Vabariigi alguses oli küll loodud Eesti Ajakirjanike Liit, kuhu võisid kuuluda ka korrektorid, aga ma ei tea, et seal oleks kunagi arutatud ajalehtede keelekasutust või üldse sisulisi küsimusi. Kui 1920. aastal loodi Emakeele Selts, siis oli selle põhikirjas keeleuurimise kõrval õigekeelsus ja korrektse eesti keele arendamine. Seltsis hakatigi keelekasutuse kvaliteedile ja õigekeelsusele tähelepanu pöörama ning teadusküsimuste kõrval analüüsiti aeg-ajalt ka avalikku keelekasutust. Esimene katse oli üliõpilase Elmar Trinkmanni (hiljem tuntud kui Elmar Elisto) ülevaade Postimehe keelest, mis ilmus 1927. aastal

Vabariigi algusajal oli korrektori põhitöö järelkorrektuur, mis seisnes trükikoja tinalao kontrollimises ja laotud teksti võrdlemises käsikirjaga.

Elmar Elisto 1924. aastal RA, EFA.100.A.8.16. Stud. phil. Elmar Trinkman-Elisto

Arnold Kask
TÜ EMSA PF0024-002

artiklina ajakirjas Eesti Kirjandus. Ettekande sissejuhatuses põhjendas autor teemat suure mõjuga, mis ajakirjandusel on lugejate keeletunde ja rahva kõnekeele arendamisele: „Kirjanikkude erinevate seisukohtade tõttu keeleuundusnähete suhtes ei anna ilukirjandus lugejale keelelt ühtlast pilti. Ajaleht seevastu, minnes ühtlasi võrreldamatult laiemasse hulkadesse, koputab ajalehele omase järjekindlusega ikka ühele ja samale kohale iga päev. On loomulik, et alalised lugejad siin korratavaid keelekujusid vähehaaval omandavad. Ei saa mainimata jätta seda autoriteeti, mis valitseb trükitud sõna vastu. Sellest selgub, kuivõrd tähtis on ajalehel tarvitada õiget keelt ja kuivõrd ta patustab keelevigade levitamise korral.“

Tõepoolest – kirjandus jõudis ühtse kirjakeeleni tunduvalt ebahütlasemalt ja aeglasemalt. Arnold Kask avaldas 1938. aastal ajakirjas Eesti Keel ülevaate selle kohta, missuguses suunas keelekasutus on vabariigi ajal arenenud ning kuidas ja millal on normitud keel maksvusele pääsenud. Ainestikuna kasutas ta ajakirja Looming, sest – nagu ta ütleb – see väljaanne jättis oma kaastöölisele keele alal teatava vabaduse. Kask analüüsis eraldi luule ja proosa keelekasutust. Kui 1923. aastal oli vaid 18% Loomingus avaldatud luulest normikeeles, 14% murdekeeles, 68% uuenduslikus keeles, siis kümme aastat hiljem (1933) oli normikeelsete luuletuste hulk tõusnud 32%ni, 1938. aastalgi vaid 68%ni. Proosatekstid olid normikeelsemad: 1923. aastal oli kirjakeelseid ja uuendkeelseid tekste enam-vähem pooleks, 1933. aastal oli uuenduslikus keeles veel ligi 28% tekstidest, 1938. aastaks oli järele jäänud vaid mõni autor, kes polnud proosatekstides omaks võtnud ühtset kirjakeelt.

Ajalehed olid keelelt konservatiivsemad. Postimehe ajakirjanik Arno Raag kirjutab oma mälestustes „Kõuepilvede saatel. Mälestusi 1921–1939“, et keele poolest oli Postimees ametlikul liinil, kuigi nooremad toimetuse liikmed pistsid kirjutistesse mõnikord ka mõne sellise sõna, mis oli ilukirjanduses käibel, harilikus kõnekeeles aga vähe tarvitatud. Sel juhul juhtus tihti, et peatoimetaja Jaan Tõnisson tegi järgmise päeva koosolekul selle kohta kriitilise märkuse. Tõnisson ei soosinud kunstlikult loodud sõnu. Ta pidas keele alal autoriteediks keeleõpikute autorit Karl Leetbergi, kes pooldas rahvalikku keelt ning oli kirjakeele teadliku

suunamise ja uuendamise vastu. Tõnisson käskis toimetuse sekretäril saata Leetbergile kirja palvega, et ta koostaks Postimehe jaoks ajakohastatud keelejuhised, millega välditaks ultramoodsusi. Mis aastast on jutt, kas see kiri tõepoolest saadeti ja kas Postimees sai oma keelejuhised, selle kohta pole mul õnnestunud andmeid leida.

LEVIB TEKSTIDE KEELELINE TOIMETAMINE

1929. aastal esitas üliõpilane Valter Poissman (hiljem tuntud kui Valter Tauli) Emakeele Seltsi koosolekul põhjaliku ülevaate ajalehe Vaba Maa keelest, võrrelduna ÕSi nõuetega. Ettekanne avaldati ajakirja Eesti Keel kahes numbris. Tauli leidis, et eriti järjekindlusetu on kokku- ja lahkukirjutamine, suure ja väikese algustähe tarvitamine, kohati ka sõnamuutmine. Ettekande arutelul tõdeti, et järjekindlusetus tuleneb autorite keelekasutuse erinevustest, kuna tekstidele tehakse ainult järelkorrektoori ja needki parandused jäävad kiiruse tõttu sageli paberile või toovad ümberladumisel kaasa uusi vigu. Probleemina tõsteti esile eelkorrektoori puudumist. Ajalehetuusad (nagu Postimehe Tõnisson, Vaba Maa Ado Anderkopp) ei lubanud endale keelest midagi rääkida: korrektoritel pole õigust parandada peremehe keelt. Just sellel koosolekul otsustati Emakeele Seltsi nimel esitada ajalehetele üleskutse, et nad korraldaksid endi väljaannetele eelkorrektoori. 1930. aastatel muutus eelkorrektoori üldisemaks ja koos kirjakeele normide stabiliseerumisega hakkas ka lehekeel ühtlustuma. Aga see oli toimetuste siseasi; kas ja kuidas keele korrastamine toimetustes käis, ei ole teada. Kuuldavasti palgati korrektoriteks sageli tudengineidusid, sest nendele ei pidanud nii palju maksma kui meestele.

Just sellel koosolekul otsustati Emakeele Seltsi nimel esitada ajalehetele üleskutse, et nad korraldaksid endi väljaannetele eelkorrektoori.

Valter Tauli rahvusvahelisel fennougristika kongressil Tallinnas 1970. aastal
TÜ EMSA PF0056-007

TOIMETAJA- JA KORREKTORITÖÖ AJAKIRJAS

*Daniel Palgi 1922. aastal
RA, EAA.5355.1.158.153*

**Veski ei lasknud isegi
puhthenkilist tööd
teha palgalisel korrek-
toril, kogu korrektuuri
luges ta ise.**

*Johannes Voldemar
Veski 1935. aastal
RA, EFA.10.1.5615.
Foto: Karl Akel*

Ajakirjades redigeeris kõiki materjale enamasti üks toimetaja. Seepärast võis keelepilt olla ühtlasem, aga see sõltus toimetajast. Näiteks ajakirja Eesti Kirjandus toimetaja oli kuni 1930. aastate keskpaigani Johannes Voldemar Veski. Tema järglane, hilisem kirjastustegelane Daniel Palgi kirjutab oma mälestusteraamatus „Murduvas maailmas“, et toimetajanagi oli Veski üksnes keelemees. Ta tahtis eesti keelt viia kindlale ja kõrgele järjele, kõik muu oli tema jaoks kõrvaline. Eesti Kirjandus oli ainus ajakiri, mis oli tema valve all ja läks igal kuul lugejate kätte. Daniel Palgi: „Veski valvas, et keeleliselt siin kõik korras oleks. Mis kasu on sellest, et koosta „Eesti õigekeelsussõnaraamatut“ ja lase Eesti Kirjanduses vusserdada. J. V. Veski ei mõtelnudki toimetaja kohalt lahkuda. Seal oli näiteks Looming, kus katsetati igasuguseid keelendeid. J. V. Veski oleks ehk Loomingu korrektuuridki enese kätte võtnud, kui oleks palutud. Nii oleks saanud kiiremini ellu õige eesti keele. Kuid kahjuks Looming läks oma rada, ajalehed läksid oma rada, keelevusserdajaid oli nagu eredaid kärbseseeni igal pool nähtaval. J. V. Veski pidi vähemalt Eesti Kirjandusegi oma käes pidama.“ Ta ei lasknud isegi puhthenkilist tööd teha palgalisel korrektoril, kogu korrektuuri luges ta ise. Ja Eesti Kirjanduses oli väga vähe trükivigu, peaaegu mitte millalgi ei tulnud neid õiendada.

1930. aastatel ilmunud kultuuriajakiri Olion oli nii moodne, et selle toimetuse koosseisu kuulus eraldi keeleteoimetajana Johannes Aavik, kes oli selleks ajaks keeleuenduse suure kurvi juba seljataha jätnud. Ka paljude teiste tolaaegsete keelemeeste (Elmar Elisto, Elmar Muuk, Ernst Nurm, Rein Nurkse jt) eluloos on kirjas, et nad on muu tegevuse kõrval töötanud ajalehtede-ajakirjade korrektoritena.

KIRJASTUSED JA KORREKTUUR

Daniel Palgi mälestustest olen leidnud andmeid ka Tartu suuremate kirjastuste kohta, eriti mis puudutab tõlkekirjanduse ja populaarteadusliku kirjanduse toimetamist. Eesti suurimad kirjastused Loodus, Noor-Eesti Kirjastus ja Eesti Kirjanduse Selts paiknesid Tartus. Palgi oli 1920. aastatel ametis kirjastuses Loodus, 1929. aastast kuni vabariigi lõpuni Eesti Kirjanduse Seltsi teaduslik sekretär, kes vastutas ka seltsi väljaannete toimetamise ja trükivalmis seadmise eest. Looduse üks osanikke oli J. V. Veski, kel olid peamiselt ülemkorrektori ülesanded. Kirjastuse korrektor oli Helmut Pürkop, Palgi hinnangul selleks tööks sobiv mees. Kirjastuse korrektuur oli algusest peale kõrgel tasemel.

Kirjastuseski oli tööd, mis pidi olema odav ja kiire. Näiteks Looduse Universaalbiblioteegi sarja kohta ütleb Palgi, et tõlgetena tarvitati peaaegu kõike, kui aga autoril kuulsust oli ja raamat lugema meelitas. Kas tõlge oli täpne, tabav, adekvaatne, see polnud üldse küsimus. See pidi olema esmajoones ladus. Ja selle ladususe saavutas tihtipeale korrektor Pürkop. Maailmasõja ajal emigreerus Pürkop Rootsi ja oli kuni surmani Eesti Kirjanike Kooperatiivi korrektor. Tema norminõudlikkuse ja täpisepealsuse üle nurises näiteks Karl Ristikivi oma päevaraamatus.

Ilukirjanduse toimetamisel oli ka autoril kaasaráäkimise õigus. Johannes Voldemar Veski meenutab oma „Mälestuste raamatus“ Eduard Vilde 33köitelise „Kogutud teoste“ väljaandmist 1923–1935. Esimese viie köite korrektoori luges tookordne Postimehe, hilisem Eesti Kirjanduse Seltsi korrektor Marta Bekker, kes oli Palgi hinnangul väga hoolas, väga järjekindel ning asjatundlik. Vilde aga ei olnud alati tema parandustega rahul, eriti muutevormide korrigeerimisega (*neid kuplid pro kupleid, laintel pro laine- tel* jts). Ta ütles, et ei saa lubada oma töödes niisuguseid parandusi, ning pöördus J. V. Veski poole sooviga, et too seda tööd teeks. Nii vahetatigi alates kuuendast köitest korrektorit. Veski mäletab, et Vilde keel oli nii korralik, et ega seal palju parandada olnudki, mõnikord oli vahest sõnade järjekord liiga moodne. Ka Ernst Särgava kogutud teoste materjal anti Looduses Veskile redigeerida. J. V. Veski: „Särgava noore-ea tööd olid hoopis teises stiilis kui hilisemad, seepärast tuli neid ühtlustada. Eriti palju

pidi neid muutma ortograafiliselt, aga ka lauseehituselt. Seega olid parandused enamasti vormilist laadi, sisulisi tuli harva ette.“ Autor ise ei sekkunud parandustesse ega soovinud korrektoori lugeda, palus ainult, et enne trükkimist saadetak스 käsikiri talle näha. Selles viimases eksemplaris tegi ta vahel muudatusi sõnade järjekorras.

KEELETOIMKOND JA NORMIVAD SÕNARAAMATUD

Eesti Kirjanduse Selts töötas toimkondadena: ajalootoimkond, kodu-uurimise toimkond, kirjandustoimkond, keeleteimkond. Viimase käes oli õigekeelsussõnaraamatu koostamine ja väljaandmine. Õigekeelsuse küsimused otsustati EKSi keeleteimkonnas, kuhu kuulusid kõik juhtivad Eesti keelemehed, nii et see oli sisuliselt väga kompetentne kogu. Toimkonna liige oli ka Looduse korrektor Pürkop. Palgi ütleb, et kolmanda Tartu suurkirjastuse Noor-Eesti korrektor keeleteimkonda ei kuulunud, aga kes oli Noor-Eesti kirjastuse korrektor ja kuidas seal väljaannete toimetamine käis, selle kohta pole mul õnnestunud andmeid leida.

Keeleteimkond oli autonoomne, seltsi eestseisus selle tegevusse ei sekkunud. Üldtunnustatud autoriteet oli seal õigekeelsussõnaraamatu (EÕS) koostaja J. V. Veski. Kui ka probleeme tekkis, siis teised temaga vaielda ei suutnud või ei tahtnud. Alles 1930. aastatel sekkus keeleteimkond tõsisemalt Veski soolosse, diskussioonid muutusid sisulisemaks ja põhimõttelisemaks, kuni sõnaraamatu lõpetamine anti ametlikult keeleteimkonna liikme, mitme keeleõpiku autori Elmar Muugi ülesandeks.

Muuk paistis silma tegutsemisega selle nimel, et jõutaks ühise, üldtunnustatud ja kindlapiirilise kirjakeeleni.

Elmar Muuk oli üliõpilasena 1923–1926 töötanud J. V. Veski abilisenä õigekeelsussõnaraamatu koostamisel ja hiljem, nagu eespool öeldud, keeleteimtajana Tallinnas kohtuministeriumis, kuni sai EKSilte ettepaneku väikese õigekeelsussõnaraamatu (VÕS) koostamiseks. Muuk paistis keeleteimkonnas silma tegutsemisega selle nimel, et jõutaks ühise, üldtunnustatud ja kindlapiirilise kirjakeeleni. Rohkem kui keegi enne teda toetus ta tegelikule keeletarvitusele ja järgis selle tendentse, mis viis teda kohati eemale Veski logistlikust ja jäigast süsteemitaotlusest ja lähemale professor Andrus Saareste ühiskeelsuse põhimõtetele. Samal ajal pidas ta võimalikuks valikuliselt omaks võtta Johannes Aaviku keelerikastuse ettepanekuid.

Suure sõnaraamatu koostamine venis ja 1933. aastal ilmus Muugi VÕSi esma-trükk. Selle suur levik ja seal esitatud selgete ja lihtsate normide üldine tunnus-tamine aitas tõhusalt kaasa kirjakeele ühtlustamisele ja õigekeelsuse taseme tõusule. 1934. aastal andis EKS ka õigekeelsussõnaraamatu koostamise Elmar Muugile ja EÕSi kolmas köide ilmus Muugi lõpuleviiduna 1937. Seejärel oli Muuk ka Georg Tuksami saksa-eesti sõnaraamatu toimetaja (1939). Muugi osa täna-päeva eesti kirjakeele reeglite fikseerimisel on erakordselt suur. Raamatus „Eesti keelekorraldus“ kirjutab Tiiu Erelt: „Me ei nimeta Muuki ei saarestelaseks ega aaviklaseks, ka veskilaseks mitte, temast kujunes 1930. aastateks iseseisev keele-korraldajaisiksus, kes sobis ühendama neid kolme suunda.“

Vastandlike seisukohtadega paistis keeleteoimkonna koosolekul silma Johan-nes Aavik. Kui teiste ühine eesmärk oli jõuda võimalikult kiiresti ühtse normitud kirjakeeleni, siis Aavik (kes põhimõtteliselt ei olnud keele normimise vastane) pidas normide fikseerimist liiga varajaseks: „Mida rutemini meie keel fikseerub, seda halvem, seda vähem väärtuslik ja täielik ta saab.“

VÄGIKAIKAVEOD AUTORITEGA

Daniel Palgi kirjutab oma mälestustes, et tal oli Aaviku tõlketekstide toimetami-sega kõvasti võitlemist: tõlkekeele alal tõusid igal sammul esile Aaviku erinõuded ja see vaidlemine jätkus ka korrektuuri ajal. Daniel Palgi: „Ta võis ükskõik mis het-keel käsikirja enda kätte võtta, koju sahtlisse viia ja ütelda: mitte üht sammu enam või sündigu nii, nagu mina tahan. Muidu päris kena mees, aga keelealane asjaaja-mine oli temaga rist ja vaev.“

Palgi nimetab teisigi kangekaelseid autoreid, kel oli mõnes keeleküsimumes keeleteoimkonna otsusest erinev seisukoht, milles nad järele ei andnud. Seevastu meenutab ta hea sõnaga Tammsaaret, kellega ei tulnud redigeerimisel tehtud paranduste asjus kunagi mingit lahkarvamust, kõik läks libedasti. Aga see puudu-tas tõlkekirjandust ja artikleid, algupärase ilukirjanduse keeleline toimetamine ei ole Palgi mälestustes kordagi jutuks.

Veidi tutvustab Palgi ka oma redigeerimistöe sisulist külge ja see on praegus-telegi keeleteoimetajale üsna tuttav. Näiteks 1934. aastal jõudis Palgi kätte mitme autori koostatud „Eesti ajaloo“ I köite käsikiri. Daniel Palgi kurtis: „Ajaloost käsikirjade kallal tuli mul siiski õige palju töötada, sest oli lohisevaid või segavaid lauseid, venitamisi, harilikku lugeja jaoks ebaselgusi. Pidin kõik käsikirjad hoolega

läbi lugema ja autoritega selgitama ning tihtipeale ühiselt halva koha parandama. Erik Laidi sõnastus erines õige järsult Moora ja Kruusi omast, oli kohati mustandlik, katkendlik. Viimistlemine võttis aega ja nõudis närve.“

TOIMETAJA NIMI SATTUS TIITELLEHELE HARVA

Toimetaja tööd kusagil ei märgitud ega hinnatud kusagil. Palgi meenutab, kuidas ta valmistas 1933. aastal uustrükiks ette Mihkel Kampmaa 20 aasta eest ilmunud raamatut „Eesti kirjanduse peajooned“, sest autor oli küll huvitatud taasavaldamisest, aga ei viitsinud ise oma teksti ajakohastada. Toimetaja olulisemad märkused olid eri lehtedel ja neid kogunes 21 lehekülge, teksti oli maha tõmmatud umbes 34 lehekülge, pisematest, leheservadele tehtud parandustest rääkimata. Autor

**1930ndatel ei märgitud
ega hinnatud toimetaja
tööd kusagil.**

tõi mõne aja pärast käsikirja ümberkirjutatud variandi ja ütles, et on märkusi arvestanud, aga ei arutanud parandusi toimetajaga, ei tänanud ega märkinud toimetaja tööd ära eessõnas ega

teinud sellest juttu isiklikus läbikäimises. Toimetaja tunnistab, et tundis ennast puudutatuna.

Palgi meenutab, et esimest ja viimast korda kirjutas ta tiitellehele „Toimetanud D. Palgi“, kui koostas väljaande „Raamatu osa Eesti arengus“ (1934): „Ei saa öelda, et teised selle ettepaneku oleksid teinud, ise tegin. Olin küllalt EKSiS tööd teinud ja oma teadmisi rakendanud, ilma et seda kuskil oleks olnud märgitud. Kõik läks palga arvele. Selle koguteose puhul aga algatasin mõtte, koostas kava, kogusin kaastöö, redigeerisin trükiks, kujundas raamatu. Tavaliselt siis ikka toimetaja märgitakse ja ma läksingi ülbeks ja tegin ettepaneku. Keegi ei vaielnud vastu. Kuid mulle tundus, et mõni mees ometi mõtles: ka tema hakkab end upitama.“

TOIMETUSTÖÖ VÄLJASPOOL TEKSTE

1935. aastal kuulati Emakeele Seltsis üliõpilase Salme Raatma ettekannet Tartu kesklinna avalike siltide kohta. Ettekandja oli 20%-l siltidest-kuulutustest leidnud mingeid vigu. Ettekande arutelul tuli kõneks huvitavaid seiku. Veski teatas, et sama aasta kevadel oli olnud siltide üle suurem politseikontroll, kõige vigasemad kirjutatakse politsei üles ja esitas linnavalitsusele, kes saatis need Veskile parandamiseks. Tõdeti ka, et olukord on paranenud – Tartu Linnavalitsus pole enam lubanud läbi vaatamata silte üles panna. Juttu oli ka vigastest kuulutustest ajalehtedes ning

Veski tuletas meelde, et ajalehekeele huvides on tarvilik, et iga lehe juures oleks üks keelemees, kes muu hulgas ka kuulutusi keeleliselt parandaks. Nii et ilmselt ei olnud see sõjaeelseski Eesti Vabariigis veel ajalehetoiimetustes üleüldine.

SÕJAJÄRGSE AJA RANGED NORMID

Pärast sõda kasvas nõukogude Eestis vajadus korrektorite-keeletoimetajate järele. Alates riigipöördest olid kogu perioodika ja muud tarbetekstid nii sisult kui ka keelelt venemõjulised, suure osa tarbetekstidest moodustasid tõlked vene keelest ja sama stiili jäljendavad tekstid. Tekste koostavad ametnikud, kaasa arvatud ajakirjanikud, olid ametisse määratud ideoloogiliste mõõdikute järgi, nende haridus ja eesti keele oskus oli sageli puudulik.

Tekstide õigekeelsuse eest vastutas keeletoimetaja-korrektor. Nii nagu iga ilmuv tekst käis läbi Glavlitist (Kirjandus- ja Kirjastusajade Peavalitsus, *vn Главное управление по делам литературы и издательств*) ehk eeltsensuurist, jõudis see ka keeletoimetaja kätte. Riiklikes asutustes, mis kujutasid endast tegelikult üleliiduliste asutuste filiaale või allasutusi, olid ametis nn tõlk-toimetajad, kelle ülesanne oli vahendada venekeelseid ametlikke või propagandamaterjale eesti keelde. Igas toimetuses, samuti kirjastustes olid ametis palgalised korrektorid või keeletoimetajad, kes hoolitsesid, et ilmuvad tekstid vastaksid kirjakeele normidele ja neis ei oleks keelevigu. Ükski trükis ei ilmunud keelelise korrektuurita.

IDEOLOOGILINE TOIMETUSTÖÖ

Üleredigeerimisele allusid ka ilukirjanduse uustrükid. Heli Laanekask on diplomitöös (1973) võrrelnud Eduard Vilde romaani „Raudsed käed“ 1941. aastal ja 1951. aastal ilmunud uustrükke 1928. aasta „Kogutud teoste“ tekstiga, mis oli viimane autori enda aktsepteeritud väljaanne. 1941. aasta uustrüki parandused on teinud kirjastuse korrektor Leida Raudsepp, 1951. aasta parandused Elmar Elisto. 1941. aasta tekstis on ortograafia ja interpunktsioon kohandatud rangelt vastavaks kehtivatele normidele, *da*-infinitiiviline kaudne kõneviis on igal pool asendatud *vat*-tunnuselisega, liited ja liitumisviisid viidud vastavusse tolleaegsete normidega, samuti sõnade tähenduspiirid (*oma-enda, järgi-järele, ta-see*). 1941. aasta „Raudsed käed“ vastab rangelt ÕSi ja normigrammatika nõuetele, aga Laanekase hinnangul nivelleerivad need õigekeelsuslikest kaalutlustest lähtunud korrektiivid autori sõnastusstiili ja autorile või ajastule omaseid keelelisi erijooni, mistõttu ta

peab neid tekstimoonutusteks. Elmar Elisto ei ole 1951. aasta trüki ettevalmistamisel võtnud aluseks mitte 1928. aasta väljaannet, vaid 1941. aasta redigeeritud väljaande ja on oma sõnade järgi likvideerinud tekstist keeleuenduslikud vassingud, varakate klasside desorganiseeriva ja risustava mõju keelele ning tarbetute võõrsõnadega peenutsemise ning Laanekase hinnangul toonud sellise lähenemisega Vilde teksti uusi tekstimoonutusi. See näitas, et õigekeelsussõnaraamat oli tollal igal juhul suurem autoriteet kui autor ja normid olid fikseeritud tunduvalt rangemana kui tänapäeval.

KEELE- JA TÖLKESEKTSIOONI KEELEKOOL

Keelekultuurile ja stiilile hakati tõsisemat tähelepanu pöörama pärast Stalini surma, kui olud läksid veidi vabamaks. 1958. aastal loodi ajakirjanike liidu juurde keele- ja tõlkesektsioon, mille esimeheks sai Eesti Telegraafiagentuuri tõlk-toimetaja Henno Meriste ja aseesimeheks ajalehe Edasi (Postimehe tollane nimi) keeleteimetaja Helju Vals.

Ajakirjanike liidu keele- ja tõlkesektsioonist kujunes kiiresti ainulaadne keeleklubi ja keelehooldustöökoda, nagu selle liikmed ise ütlesid.

Keele- ja tõlkesektsioonis ei piiratud keelekultuurist rääkides ainult õigekirjavigadega. Vene keele halvast mõjust ei sobinud avalikult rääkida, niisiis võeti kriitika objektiks kantseliit, stampväljendid ja parasiitkeelendid.

Keele- ja tõlkesektsiooni tegevus oli tihe, vilgas ja viljakas üle 20 aasta. Sellest kujunes kiiresti ainulaadne keeleklubi ja keelehooldustöökoda, nagu selle liikmed ise ütlesid. Neil kujunes välja oma tööstiil ning kindel huviliste ja kaasalööjate ring. Ühisel jõul ja nõul tehti ära väga palju päevakohaste keeleküsimumuste sõelumisel ja selgitamisel, uute ning ajakohasemate keelendite evitamisel, ajakirjandus- ja kirjastustöötajate keelevaistu teritamisel ning keelepädevuse suurendamisel. Protokollide järgi on näha, et peaaegu igal koosolekul tegi keegi ettekande mõne ajalehe-ajakirja keelekasutusest või oli kavas keeleteimetajate igapäevatöös esile kerkinud keele- ja tõlkealaste päevaküsimumuste arutelu. Avalik tarbekeel oli seega pideva vaatluse all. See oli korrektorite ja keeleteimetajate erialane keelekool, mille eesmärk ja saavutus oli varasemate aastate puise ja õõnsa sõnastuse ületamine.

1968. aastal kaitses Mare Lõokene Tartu ülikoolis diplomitöö, kus analüüsis süstemaatiliselt keele- ja tõlkesektsiooni esimese kümne aasta soovitusi ja

arutelusid. 1971. aastal ilmus see ülevaade ka ülikooli eesti keele kateedri väljaandena pealkirjaga „Ajakirjanduskeel“. Keele- ja tõlkeseksiooni hilisema tööperioodi kohta selline koondülevaade kahjuks puudub.

Arutletavad teemad ei jäänud aga üksnes koosolekuruumi, vaid 1960.–1970. aastatel arutati keelehooldeküsimusi aktiivselt ka avalikkuses. Sellal hakati teadlikult vahet tegema keelekorraldusel ja keelehooldel. Keelekorraldus on keeleteaduse haru, mis tegeleb kirjakeele teadliku arendamise ja normimisega, keelehoole on keeleteaduse parandamine ja heakeelsuse eest hoolitsemine, seega keeleteoimetajate igapäevatöö.

KEELETEOIMETAJATEST KEELEHOOLDAJAD

Keeleteoimetajad hakkasid esinema avalikkuses, avaldasid artikleid ja sõnavõtte Keeles ja Kirjanduses (mis hakkas samuti ilmuma 1958), aga ka Sirbis, Edasis, Nõukogude Õpetajas jt ajalehtedes. Nii said nimepidi tuntuks ja keelehoole autoriteetideks aktiivsemad tarbetekstide keeleteoimetajad Henno Meriste, Uno Liivaku, Helju Vals, Ester Kindlam, Henn Saari jt.

Varsti hakkas kirjastus Valgus välja andma keelehoolderaamatuid, millest osa olid artiklikogumikud, osa aga pigem tarbekeele õpikud. Praegusest keelehoolderaamatute sarjast „Keelenõuanne soovitab“ erinevad nad selle poolest, et neid ei koostanud keeleteadlased, vaid keeleteoimetajad.

Esimene oli tarbetekstide tõlkija Uno Liivaku „Kuidas öelda teisiti. Valimik stamp- ja parasiitkeelendeid“ (1969), millele järgnes mõni aasta hiljem „Kust king keelt pigistab“ (1972), kus oli samuti rohkesti tekstinäiteid koos parandusettepanekutega. Arvukate näidetega oli ka Uno Liivaku ja Henno Meriste koostöö „Kuidas seda tõlkida?“ (1975). Veel ilmusid Ester Kindlami „Meie igapäevane keel“ (1976) ja Henno Meriste „Sõnamerel seilates“ (1978). Ajakirja Keel ja Kirjandus keeleosakonna toimetaja Henn Saari pidas 30 aastat (1969.–1999. aastani) keelekultuurialast igakuist raadio-saadet, kus arutas peamiselt ajakohaseid keeleküsimusi. Saadetal põhinevad tekstid ilmusid kahes väljaandes pealkirja all „Keelehääling“ (1976, 2004).

Henn Saari
TÜ EMSA PF0055-006

ISIKLIK KOKKUPUUDE

Henn Saari oli minu esimene tekstitoimetaja ja see kokkupuude oli leebete ülikooli õppejõudude järel üsna ehmata. Olin üliõpilasena saatnud juhendaja õhutusel Keelele ja Kirjandusele avaldamiseks oma esimese teadusartikli. Ainult väikese liialdusega ütlen, et retsenseeritud ja toimetatud versioonis, kui see mulle ülevaatamiseks saadeti, tundsin ära vist ainult sidesõnad ja needki olid teise koha peal. Ainesitik oli ümber tõstetud, teisiti liigendatud, vahepealkirjadega varustatud, ümber sõnastatud ja tihendatud. Muidugi oli mul kohutavalt häbi, aga pidin möönma, et tulemus oli lähemal sellele, mida ma oma kursusetöös olin teinud ja öelda tahtnud. Hea keeleteoimetaja õpetab autori kirjutama. Algajal autoril on põhjust tänulik olla. Kogenud keeleteadlased nurisesid siiski mõnikord Keele ja Kirjanduse liiga autori-taarse ja kohati subjektiivse toimetamisstiili üle.

KUIDAS SAADI KEELETOIMETAJAKS?

Vabariigi algusajal ei olnud Tartu ülikoolis keeleteadust õppivatele üliõpilastele mingit rakenduslikku väljundit. Teadmisi õigekeelsusest ja normikeelest saadi lektor Veski eesti kirjakeele kursuselt.

Nõukogude ülikooli filoloogiaüliõpilased said kõik õpetaja kutse. Lisaks süsteematisel tänapäeva eesti keele üldkursusele anti valikuliselt süvateadmisi erikursuste ja eriseminaride kujul.

Õppeaine „Eriseminar korrektuurist“ ilmus eesti filoloogide õppeplaani alles 1968. aastal ja minu kursus oli esimene, kes seda ainet sai. Kuni pensionile minekuni 2002. aastal õpetas seda Ellen Uuspõld, kes oli enne ülikooli õppejõuks hakkamist töötanud keeleteoimetajana teaduslikus kirjastuses ja tõlk-toimetajana vabariiklikus sanitaarharidusmajas. Nii et ta oli kõva praktik.

Põhiõpikuks oli Lembit Abo 1966. aastal ilmunud raamat „Käsikiri ja korrekatuur“, mille järgi õpiti põhiliselt tehnilist järelkorrektuuri ja tuubiti pähe mitu lehekülge korrektuurimärke. Muidugi tegime ka keelelise toimetamise harjutusteid. Õppejõud oli kogunud ja paljundas meile vigadega lauseid, kust me pidime vead üles leidma, ja seejärel arutasime võimalikke parandusi. Kursuse lõpupoole saime parandamiseks originaalkäsikirju, mida Uuspõld meie jaoks tuttavatest toimetustest hankis. Semestri jooksul pidi iga üliõpilane koguma ajakirjandusest viis vigast või halva stiiliga lauset ja esitama need koos oma parandusettepanekute ja kommentaaridega. Nii kogus Ellen Uuspõld järgmiste kursuste jaoks üha uut materjali, kuni ta aastaid hiljem andis selle materjali põhjal välja harjutusvihiku

„Õpetusi ja harjutusi algajale keeleteoimetajale“, mille täiendatud väljaandeid kasutatakse ülikoolis praegugi.

Praktilise tööna pidime käima keeleteoimetas ülikooli ajalehte ja selle korrektuuri lugemas. Ülikooli neljaleheküljeline ajaleht ilmus tollal reedeti. Iga kursuslane pidi ühel nädalal olema selle lehe korrektor. Teispäeval ja kolmapäeval pidi käima toimetusse saabunud kaastöid keeleliselt parandamas, neljapäeval aga trükikojas järelkorrektuuri lugemas. Lehel oli ka päris korrektor, kes mõnikord meie tehtu üle luges, kiirematel päevadel aga jagasime materjali omavahel ära. Aastaid hiljem, kui ma ise seda ainet õpetasin, oli üliõpilaste ajakulu rangema kontrolli all – igasugused lisaülesanded olid ära jäänud, kursus piirdus teksti-parandusharjutustega ja parandusvõimaluste kommenteerimisega.

TÖÖ AJAKIRJANIKE KEELE- JA STIILOPETAJANA

Kui Juhan Peegel hakkas 1950. aastatel õpetama ülikoolis ajakirjanikke, pidas ta väga oluliseks keelekoolitust. 20 aastat oli ajakirjandus eesti filoloogia eriharu, aga kui 1976. aastal loodi eraldi vastuvõtuga ajakirjandusosakond, siis mahutati selle õppekavasse neli aastat (kaheksa semestrit) keele- ja stiilõpetust.

Ma õpetasin mõlemat ainet tulevastele ajakirjanikele 15 aastat. Ja muidugi ei käsitlenud ma seal niivõrd grammatikat, kui just õigekeelsust, keelehoolet ja keelekultuuri: kuidas kirjutada võimalikult selget, täpset ja arusaadavat teksti, millest sõltub teksti loetavus ja kuidas seda parandada. See tähendab, et tegelikult õpetasin ma asju, mille alged olin saanud Ellen Uuspõllu korrektuuriseminarist ja mida aastakümnete jooksul oli käsitletud ajakirjanike liidu keele- ja tõlkeseksioonis.

Nüüdseks on kõik spetsialiseerunud. Tulevastele ajakirjanikele õpetatakse küll veel mingil määral eesti keelt, aga märgatavalt vähem. Seevastu on tollasest eesti filoloogide korrektuuriseminarist välja kasvanud terve keeleteoimetaja eriala. Keeleteoimetaja ameti väärtustamiseks on omakorda loodud praegune keeleteoimetajate liit.

Juhan Peegel
TÜ EMSA PF0055-002